

УДК 78:159.953.3

*Ірина Рожко,
м. Суми*

МЕХАНІЗМИ МУЗИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ОСОБИСТОСТІ

У статті проаналізовано основні підходи до розуміння сутності процесів музичної пам'яті, визначено етапи, специфіку перебігу та важливість мнемічних процесів: запам'ятовування, збереження, відтворення (спогад, впізнавання), пригадування та забування. Автор розглянув провідні підходи до визначення загальних і специфічних особливостей процесів пам'яті, їх значення в музичній діяльності особистості; окреслив переваги й недоліки різних типів запам'ятовування, їхній вплив на продуктивність мнемічної діяльності.

Ключові слова: музична пам'ять, мнемічні процеси, запам'ятовування, збереження, відтворення, пригадування, забування.

Розвиток музичної пам'яті – актуальна проблема теорії та методики музичного навчання. Пам'ять як один із видів відображення навколишньої дійсності є сукупністю процесів, спрямованих на запам'ятовування, збереження та відтворення матеріалу. У структурі музичної діяльності особистості ці процеси мають певні особливості, специфіку перебігу щодо інших видів діяльності. Виникає потреба виявлення та ретельного дослідження цих особливостей. Їх аналіз варто розпочати з окремих психофізіологічних процесів музичної пам'яті, дій та операцій, педагогічний вплив на які продукує високий рівень розвитку музичної пам'яті.

Необхідно зазначити, що дослідження мнемічної діяльності людини – одна з центральних проблем сучасної психології, основними завданнями якої є визначення доступного людині об'єму пам'яті і максимально можливої швидкості запам'ятовування матеріалу, а також часу, упродовж якого матеріал може утримуватися в пам'яті. А. Маклаков зазначає, що мнемічна діяльність – суто людський феномен, адже лише в людини запам'ятовування постає спеціальним завданням, а заучування матеріалу, збереження його в пам'яті та пригадування – спеціальною формою діяльності її свідомості [8, с. 266].

Аналіз мнемічних дій та операцій, залежності продуктивності пам'яті від того, яке місце у структурі діяльності займають мета й засоби запам'ятовування (або відтворення), порівняння продуктивності довільного і мимовільного запам'ятовування залежно від організації мнемічної діяльності були предметом дослідження українських і зарубіжних учених (Дж. Андерсон, О. Вейн, П. Гальперін, Т. Зінченко, П. Зінченко, Д. Лапп, О. Леонт'єв, Д. Норман, С. Рубінштейн). Особливості перебігу означених процесів у музичній діяльності досліджували А. Готсдінер, Д. Кірнарська, Г. Овсянкіна, Г. Ципін та ін.

Метою статті є аналіз загальних і спеціальних особливостей перебігу процесів пам'яті в музичній діяльності. Ця мета передбачає розв'язання таких завдань: аналіз і узагальнення наукових підходів до визначення особливостей і перебігу процесів запам'ятовування, збереження, відтворення та забування; висвітлення їх сутності та специфіки щодо музичної діяльності особистості.

Розглядаючи музичну пам'ять як складну психолого-педагогічну категорію, що характеризується загальними мнемічними процесами, операціями та механізмами, яким властиві специфічні риси музичної діяльності особистості, ми вважаємо за необхідне докладніше проаналізувати перебіг цих процесів, їх обумовленість своєрідністю музичної діяльності.

Сприймання, відбір і перероблення музичного матеріалу, зовнішніх слухових подразників і вражень, власних зусиль і переживань супроводжуються мнемічними процесами. Вони пов'язані з художніми образами, визначаються потребами, мотивами та інтересами особистості для здійснення теперішньої та майбутньої музичної діяльності.

Зміст психофізіологічних процесів музичної пам'яті має багато спільного із мнемічними закономірностями інших видів діяльності. Музична пам'ять функціонує за законами загальної пам'яті, визначається її категоріям, але має певні специфічні особливості.

Серед механізмів регулювання пам'яті більшість дослідників виокремлює такі: запам'ятовування, збереження, відтворення (спогад, впізнавання), пригадування, забування.

О. Вейн зауважує, що запам'ятовування – це активний процес, спрямований увагою, метою та інтересом до подій, що запам'ятовуються, своєрідна мнемічна діяльність [2, с. 10]. Це складний, багаторівневий нейрофізіологічний процес, що характеризується утворенням нервових зв'язків між двома ділянками великих півкуль головного мозку, які беруть участь у закріпленні нового музичного матеріалу.

О. Подліняєв зазначає, що запам'ятовування починається на рівні сенсорної пам'яті, де розпізнаються фізичні якості подразника, що несе інформацію [10, с. 16]. Цей процес відбувається як із участю, так і за відсутності вольових зусиль самої особистості щодо запам'ятовування, залежно від способу здійснення мнемічних процесів та специфіки надходження інформації, тому буває мимовільним і довільним.

Мимовільне запам'ятовування – це автоматичне запам'ятовування без свідомо поставленої мети, що має ознаки вибіркової й характеризується відсутністю прояву вольових зусиль під

час запам'ятовування. Від типу запам'ятовування залежить перебіг інших мнемічних процесів.

На відміну від мимовільного, довільне запам'ятовування характеризується наявністю свідомої мети запам'ятати матеріал, а також використанням спеціальних прийомів запам'ятовування. П. Зінченко відзначає, що цілеспрямована діяльність займає основне місце в житті людини, тому мимовільне запам'ятовування, що є продуктом такої діяльності, і є основною, найбільш життєво значимою його формою [5, с. 201].

Довільне запам'ятовування – це складна розумова діяльність, яка включає різні дії, спрямовані на успішне засвоєння музичного матеріалу. Одним із таких прийомів запам'ятовування є заучування як багаторазове повторення музичного матеріалу задля його повного та безпомилкового запам'ятовування. Мнемічна спрямованість систематичних вправлянь при розучуванні музичного твору, вважає Г. Ципін, впливає на працездатність музичної пам'яті, на значне посилення її процесів [12, с. 103].

Одні вчені вважають, що запам'ятовування має бути навмисним, довільним, вирішуватися в рамках заздалегідь поставлених завдань і цілей. На думку багатьох науковців, специфіка музичного мистецтва робить недоцільним висунення мнемічних завдань як самоцілі, а ефект запам'ятовування має бути супутнім і виникати мимовільно.

У питаннях щодо домінування певного типу запам'ятовування однозначних рішень поки що немає. Цей факт є доказом того, що при різних підходах до проблеми вивчення музичного матеріалу мають право на існування різні способи діяльності, які передбачають високий результат запам'ятовування. На думку Г. Ципіна, ключовою постаттю в керівництві даним процесом є педагог і своєрідність конкретної музично-педагогічної ситуації [12, с. 105].

Зіставивши означені два типи заучування, можемо констатувати: попри дискусійність щодо переваги одного типу над іншим, музичне запам'ятовування як педагогічно-керований процес має перебігати довільно, мати чітко поставлену мету, вияв вольових зусиль суб'єктом запам'ятовування та підпорядковуватися поставленим завданням. Саме педагог має впливати на регулювання даного процесу для успішного розвитку музичної пам'яті

особистості. На нашу думку, в музичній діяльності довільне запам'ятовування є значно продуктивнішим.

Щодо видів і форм запам'ятовування музичного матеріалу немає єдиних стереотипних установок, тут цілком можлива варіативність індивідуального перебігу означеного процесу. Довільне або мимовільне запам'ятовування – не головне в проблемі музичної пам'яті. Г. Ципін акцентує увагу на тому, що провідне – у змісті, характері, способах здійснення певної діяльності, у контексті якої відбувається запам'ятовування музики та ставляться й вирішуються мнемічні завдання [12, с. 107]. На думку О. Вейна, краще запам'ятовується те, що пов'язане із значущими цілями, мотивами і способами діяльності даної людини. Відповідно, гірше утримується в пам'яті той матеріал, що не входить у коло її інтересів, або перед нею не ставиться завдання запам'ятати почуте [2, с. 7].

Особливо важливе значення для запам'ятовування музики має емоційне ставлення до неї. Запам'ятовування музичного матеріалу безпосередньо залежить також від особливостей музичного сприймання особистості. Щоб усвідомити мелодію, потрібно об'єднати у свідомості велику кількість звуків. Велике значення при цьому має постановка часткових, спеціальних завдань. Адже музичне мистецтво як багатокomпонентне явище не припускає одностороннього, однобічного сприймання, окремі сторони музичного матеріалу мають сприйматися суб'єктом музичної діяльності на рівні частин цілого (художній образ).

Під час запам'ятовування відбувається виділення, аналіз, відбір і синтез окремих елементів звучання й закінчених його уривків. Діяльнісний підхід до визначення особливостей музичного запам'ятовування простежується у працях А. Готсдінера: мнемічні процеси починаються разом зі сприйняттям музики і супроводжують його, набуваючи різних форм, залежно від мети музичної діяльності, її структури та ставлення до неї суб'єкта [3, с. 41].

Важливим елементом запам'ятовування є мотиваційний компонент та осмислення самого матеріалу. Роль розуміння в запам'ятовуванні досліджувалася багатьма науковцями. Одним із перших до цієї проблеми звернувся М. Рибніков, який у своїх дослідженнях чітко вказує на перевагу запам'ятовування, засно-

ваного на розумінні, осмисленні матеріалу, його вплив на всі сторони процесу запам'ятовування: його повноту, точність і міцність [1, с. 7]. Адже в більшості учнів запам'ятовування закріплює в пам'яті матеріал до його задовільного осмислення та перероблення у свідомості; учень запам'ятовує музику, багато в чому ще не розуміючи її. У цьому ми вбачаємо одну з особливостей музичної пам'яті.

Серед прийомів осмислення матеріалу Т. Зінченко зазначає такі: виокремлення певних смислових фрагментів, складання плану, співвідношення, пов'язування смислових фрагментів між собою. Формування прийомів смислової, логічної обробки матеріалу, що запам'ятовується, є основним засобом не тільки підвищення ефективності роботи пам'яті, але і її розвитку [6, с. 305].

Представники сучасної педагогічної психології вважають, що запам'ятовування, яке існує окремо від розуміння матеріалу, його осмисленого засвоєння, якісно поступається запам'ятовуванню, що продюковано розумінням мнемічної діяльності.

Результат у всіх випадках виявиться однаковим: логічно скомпоноване, мелодично і ритмічно організоване звукосполучення – те, що може бути зрозумілим, запам'ятується набагато якісніше, ніж музично беззмістовний набір звуків.

Першочерговою умовою успішного, повноцінного запам'ятовування музики Г. Ципін вважає глибоке розуміння музичного твору, його образно-поетичної сутності, особливостей структури, формоутворення тощо; усвідомлення того, що хотів виразити композитор і як він це зробив [12, с. 109].

Наступний процес – збереження музичного матеріалу в пам'яті. Це важлива функція пам'яті, яка характеризується тривалим збереженням утворених нервових зв'язків між ділянками великих півкуль головного мозку. На думку О. Подліняєва, ефективність збереження визначається такими умовами: наявністю аперцептивного фону і психологічних установок людини; активністю мисленнєвого оброблення та структурування при архівації матеріалу; установками, спрямованими на час зберігання інформації в пам'яті; специфічним впливом комплексу власних моральних установок, етичних принципів, моральних і культурних норм [10, с. 23].

Збереження – процес активного або пасивного (довільного та мимовільного) перетворення (трансформації) інформації, що запам'ятовувалася. За Т. Зінченко, збереження включає в себе освоєння й оволодіння матеріалом, його переробку та відбір, узагальнення й конкретизацію, систематизацію й деталізацію, а не лише фактичне консервування здобутого знання [6, с. 137]. Навіть у пасивному стані, коли збережений матеріал не використовується, він зазнає певних змін і ніби все більше узагальнюється і «спресовується», багато деталей губляться, залишається лише найважливіше.

Збереження в пам'яті минулого тісно пов'язане з почуттями. Сильні переживання сприяють міцності й точності запам'ятовування і збереження. Те, що хвилювало, запам'ятовується набагато краще за те, що залишило байдужим. Тож, можемо дійти висновку, що найбільш міцно, точно й на довгий час у пам'яті закарбуються найяскравіші художні музичні образи.

Відтворення – якісна характеристика музичної пам'яті, що виявляється у здатності пригадувати музичний матеріал у необхідний момент. Відтворення має декілька різновидів: пригадування та згадування, мимовільне й довільне.

Відтворенням музики Г. Ципін називає її уявне програвання, яке акцентуалізує раніше утворені нервові зв'язки, збурюючи в пам'яті раніше сприйняті звукові образи та картини [12, с. 103]. За умови, що музика реально програється чи співається, активізується вся музично-мнемічна структура, її багатство і різноманіття. Серед різних форм актуалізації зображеного впізнавання є найбільш легким способом відтворення: при повторному впливі музики виокремлюються характерні та відмінні ознаки, які порівнюються із закарбованими раніше.

Сам процес відтворення трактується А. Готсдінером як декодування – зворотне перетворення слідів в образно-понятійну форму, прийнятну для включення в навчальну або виконавську діяльність. Процес пошуку інформації припиняється після звірення, коли встановлюється адекватність відтвореного поставленому завданню [3, с. 42].

Пригадування – активна форма відтворення. Його особливістю є цілеспрямований пошук необхідного матеріалу в пам'яті для подальшого відтворення. Музичне пригадування – процес,

часто зтяжний у часі, який вимагає вольових зусиль і підключення інших когнітивних процесів (музичне мислення, аналіз і порівняння).

Згадування (спогад) – це відтворення людиною образів подій минулого. Спогади бувають мимовільними, коли образи виникають на підставі асоціацій, і довільними, які з'являються при постановці завдання згадати. О. Подліняєв сформулював дефініцію поняття «спогад» як форму відтворення інформації з довготривалої пам'яті (найчастіше образів минулого, життєвих подій), яка локалізується в часі та просторі [10, с. 25]. Спогад надає людині можливості реконструкції практично будь-якого пережитого досвіду та забезпечує його особистісну цілісність упродовж усього життя – від раннього дитинства до старості. При цьому спогади ніколи не бувають буквально точними, вони значною мірою спотворюються суб'єктивністю особистості, її психологічними установками, ідеалами, цінностями і т. д.

Мимовільне відтворення – це вилучення інформації з пам'яті за відсутності спеціально поставленої мети. Як зазначає О. Подліняєв, минулі враження можуть спонтанно «спливати» в пам'яті через випадкове виникнення асоціацій під дією різноманітних впливів на органи чуття (зорові образи, звуки тощо) [10, с. 24].

При відтворенні матеріалу виникає досить цікаве явище – ремінісценції. С. Рубінштейн трактує його як відстрочене відтворення матеріалу, що виявляється більш повним і досконалим, ніж те, що виникає відразу після первинного сприйняття [11, с. 106]. Ефект ремінісценції проявляється в тому, що інформаційний зміст через досить тривалий час може бути відтворений більш повно й точно, ніж при відтворенні цієї ж інформації після її безпосереднього запам'ятовування. О. Подліняєв пояснює такий феномен існуванням несвідомого перебігу процесів латентного повторення матеріалу, які тривають після завершення безпосереднього запам'ятовування [10, с. 25].

Особливість процесу відтворення А. Готсдінер вбачає в необхідності проведення активного пошуку такої музики, яка відповідає завданню діяльності, цілям і відтворенню. Для цього, на думку вченого, «необхідно вибрати потрібну мелодію (гармонію) з великої кількості близьких і більш віддалених за звучан-

ням» [3, с. 42]. У процесі такого пошуку відбувається боротьба схожих і близьких мелодій, тональностей, побудов, образних, асоціативних і смислових зв'язків, із яких потрібно вибрати єдино правильний.

Наступний процес – забування – ґрунтується на явищі гальмування нервових зв'язків, утворених при запам'ятовуванні. Воно може виникати внаслідок діяльності, що передувала запам'ятовуванню або відбувалася після нього. На думку американського психолога Д. Нормана, забуванням називають будь-яку неможливість отримати інформацію, включаючи такий випадок, коли сьогодні забулося те, що згадається завтра [9, с. 47]. Забування не можна протиставляти запам'ятовуванню. Це цілком довільний процес, що допомагає розвантажити пам'ять від неактуальних у даний момент деталей. В основному його пов'язують із процесом збереження. Сучасні дослідження інформують, що забування є наслідком вибіркового процесу при запам'ятовуванні, що диктуються діяльністю і переміщенням мети діяльності, а отже, і значенням даного матеріалу для суб'єкта.

На міцність запам'ятовування, так само як на тимчасове забування, впливають інші звукові подразники або відволікаюче діє інша музика. Як зазначає А. Готсдінер, нова музика може привести до тимчасового виключення раніше відображеного (ретроактивне гальмування) або послабити запам'ятовування наступного матеріалу (проактивне гальмування). Ці процеси інтерференції особливо послаблюють сліди близької за змістом і звучанням музики [3, с. 43].

У зв'язку з постійним збагаченням інтелектуального, емоційного і слухового досвіду, вдосконаленням музичного мислення, зміною поглядів і естетичних оцінок змінюється ставлення до збереженого, що відбивається на характері відтворення музики і ступені її забування.

Фактори, що зумовлюють процес забування, можуть бути різними. Серед них О. Подліняєв виділяє такі: час, що минув із моменту запам'ятовування інформації, специфіка самого інформаційного змісту (обсяг, значущість, осмисленість, емоційна насиченість тощо) і частота звернення до нього [10, с. 27].

На важливості процесу забування наголошує Д. Лапп: «Пам'ять – це те, за допомогою чого ми забуваємо» [7, с. 19].

Вона забезпечує можливість функціонування всіх інших психічних процесів і відповідає як за продуктивність діяльності людини, так і за його особистісну цілісність. Едгару По належать слова: «Якщо ви хочете забути що-небудь, негайно запишіть те, що ви повинні запам'ятати» [цит. за 4, с. 119].

Отже, перебіг процесів музичної пам'яті характеризується спільними рисами з основними мнемічними процесами, але існують певні специфічні особливості, пов'язані насамперед із музичним сприйманням. Хід музичних мнемічних процесів виключно індивідуальний, адже пам'ять пов'язана з індивідуальними і особистісними особливостями людини. Ефективність її функціонування залежить переважно від того, наскільки раціонально вона використовується; має суб'єктивну спрямованість і зумовлюється видом діяльності.

Результати дослідження можуть бути корисними в контексті розвитку музичної пам'яті в різному віці, у різних типах музичної діяльності особистості та слугувати інструментарієм для подальшого розроблення методичної моделі її розвитку.

Список використаної літератури

1. Васильева Е. Е. Суперпамять или как запомнить, чтобы вспомнить? / Е. Е. Васильева, В. Ю. Васильев. – М. : Хранитель, АСТ, Астрель, 2002. – 97 с.
2. Вейн А. М. Память человека / А. М. Вейн, Б. И. Каменецкая. – М. : Наука, 1973. – 207 с.
3. Готсдинер А. Л. Музыкальная психология / А. Л. Готсдинер. – М. : МИП «НВ Магистр», 1993. – 192 с.
4. Еремишин О. Афоризмы. Золотой фонд мудрости / О. Еремишин. – М. : Просвещение, 2006. – 1700 с.
5. Зинченко П. И. Непроизвольное запоминание / Петр Иванович Зинченко. – М. : Директмедиа Пабблишинг, 2010. – 717 с.
6. Зинченко Т. П. Память в экспериментальной и когнитивной психологии / Татьяна Зинченко – СПб. : Питер, 2002. – 320 с.
7. Лапп Д. Искусство помнить и забывать / Д. Лапп. – СПб. : Питер, 1995. – 261 с.
8. Маклаков А.Г. Общая психология / А.Г. Маклаков. – СПб.: Питер, 2001. – 592 с.
9. Норман Д. Память и научение / Норман Д. ; пер. с англ. Н. Ю. Алексеенко; под ред. П. В. Симонова. – М. : Мир, 1985. – 160 с.
10. Подлиняев О. Л. Эффективная память : учеб. пособие. – 4-е изд., испр. и доп. / О. Л. Подлиняев. – Иркутск : Иркут. гос. ун-т, 2006. – 200 с.
11. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн – СПб. : Питер, 2000. – 712 с.
12. Цыпин Г. М. Обучение игре на фортепиано : учеб. пособ. [для студентов пед. ин-тов по спец. 2119 «Музыка и пение»] / Г. М. Цыпин. – М. : Просвещение, 1984. – 176 с.

Ірина Рожко

МЕХАНИЗМЫ МУЗЫКАЛЬНОЙ ПАМЯТИ ЛИЧНОСТИ

В статье проанализированы основные подходы к пониманию сущности процессов музыкальной памяти, определены этапы, специфика и важность мнемических процессов, таких как запоминание, сохранение, воспроизведение (воспоминание, узнавание), припоминание и забывание. Автором рассмотрены существующие теоретические подходы к определению общих и специфических особенностей процессов памяти, мнемических действий и операций, их значимость в музыкальной деятельности личности. Осуществлён анализ существующих приемов осмысления музыкального материала, условий сохранения материала в памяти учащегося и качества его своевременного воспроизведения. Очерчены основные преимущества и недостатки различных типов запоминания, их влияние на производительность мнемической деятельности. Определены основные принципы произвольного запоминания и целесообразность его использования в музыкальной деятельности. Автор акцентирует внимание на важности эмоционального и мотивационного компонентов в процессе музыкального запоминания.

Ключевые слова: музыкальная память, мнемические процессы, запоминание, сохранение, воспроизведение, припоминание, забывание.

Irina Rozhko

MECHANISMS OF MUSICAL MEMORY OF PERSONALITY

This article analyzes the main approaches to understanding the nature of the processes of musical memory, such as storing, preservation, reproduction (reminiscence, identification), remembering and forgetting.

The author has examined the existing theoretical approaches to the definition of general and specific features of the processes of music memory and revealed their importance in the musical activities of the individual; pointed out the major disadvantages of the different types of memorization and their impact on the performance of mnemonic activity. Also the author notes an importance of meaningfulness memorization, stresses the importance of preserving the musical material in memory, the quality of his early reproduction, the process of forgetting as process of unloading memory.

In this article particular attention is paid to research of mnemonic actions and operations, performance comparison of random and involuntary memorization depending on the organization of mnemonic action.

The author has defined the basic principles of voluntary memory and feasibility of its use in musical activities. The author has also emphasized the importance of emotional and motivational component in the process of memorizing music.

In article the different approaches to memorize musical material are analyzed and the correct conclusions are made.

Keywords: musical memory, mnemonic processes, memorization, storage, reproduction, remembering, forgetting.

Одержано 10.03.2015 р.